

dat'ta başta Zeccâc olmak üzere İbn Düreyd, İbnü's-Serrâc, Ahfeş el-Asgar ve Niftaveyh gibi ünlü âlimlerden dil ve edebiyat tahsil etti. Edebiyat alanında geniş bir kültüre ve derin bir anlayışa sahip olan Âmidî'nin yazısı da çok güzeldi. Bu sebeple geçimini Bağdat ve Basra mahkemeleriyle devlet ve evkaf dairelerinde kâtiplik yaparak sağladı. Daha sonra evine kapanıp vefatına kadar eski Arap şiiri ve kültürü ile meşgul oldu. Yazdığı şiirlerde edebî sanatları sade bir üslup içinde işleyerek büyük bir sanatkâr olduğunu ortaya koydu. İlk devir şairlerinin şiirlerini araştırıp tenkide tâbi tutmasıyla tanınan ve ilk edebiyat münekkittleri arasında haklı bir şöhrate sahip olan mümtaz bir şahsiyettir. Eserlerinde Câhiz'in metodunu benimsemiş, incelediği konuyu bütün yönleriyle ele alırken sık sık *istitrat**lara başvurmuştur. Doğup büyüdüğü ve hayatının önemli bir kısmını geçirdiği Basra'da vefat etti.

Eserleri. Âmidî'nin bugün elde bulunmayan divanından başka belli başlı eserleri şunlardır: 1. *Kitâbü'l-Muvâzene beyne't-Tâ'îyyeyn* (el-Muvâzene beyne Ebî Temmâm ve'l-Buhtûrî). Müellif bu eserinde, Tay kabilesinin iki ünlü şairi Ebû Temmâm ile Buhtûrî'nin şiirlerini estetik açıdan, lafız ve mâna uygunluğu ile şiirlerin muhtevasının çalıntı olup olmadığı bakımından mukayese etmektedir. Bazılarına göre Âmidî bu tenkitlerinde objektif davranmamış ve çalışmasında Buhtûrî'nin tarafını tutarak Ebû Temmâm'a haksızlık etmiştir. Bununla beraber *Kitâbü'l-Muvâzene* Arap edebiyatında tenkit metodunun yerleşmesi hususunda önemli tesirler icra etmiştir. Dr. İhsan Abbas, *Târîhu'n-naqdi'l-edebî 'inde'l-'Arab* adlı eserinde *Kitâbü'l-Muvâzene*'nin geniş bir değerlendirmesini yapmıştır (s. 157-185). Şiir tenkidi alanında önemli bir yeri bulunan eser birçok defa neşredilmiştir (İstanbul 1287; Beyrut 1332; Kahire 1928; nşr. Mahmûd Tevfik, Kahire 1932; nşr. M. Abdülhamîd, Kahire 1944; nşr. Ahmed Sakr, Beyrut 1944; I-II, Kahire 1961-1965; nşr. Kâsım Mûmenî, Bağdat 1985). Eser ayrıca Velled Çelebi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1311). 2. *el-Mû'telif ve'l-muhtelif**. Belli bir sahada, meşhur adları (isim, künye, lakap) aynı olan şahısları birbirinden ayırmak maksadıyla yazılan bu tür eserlerin şairler için kaleme alınmış güzel bir örneğidir. Bu kitabı ilk defa Fritz Krenkow, Merzûbânî'nin

*Mu'cemü's-şu'arâ** adlı eseriyle birlikte Kahire'de neşretmiştir (1354). Daha sonra Abdüssettâr Ahmed Ferrâc tarafından yine Kahire'de yayımlanmıştır (1381).

Kaynaklarda zikredilen, ancak günümüze intikal ettiği bilinmeyen önemli eserlerinden bazıları da şunlardır: *Kitâbü'l-İslâhî mâ fî 'îyârî's-şi'r li'bni Tâ-bâtabâ mine'l-ḥaṭa**; *Kitâbü'l-Hâş ve'l-müşterek*; *Kitâb fî enne's-şâ'îreyn lâ tetfeḥku ḥavâṭiruhumâ*; *Fe'altü ve ef'altü*; *el-Hurûf mine'l-uşul*; *Mu'cemü's-şu'arâ**; *el-Emâlî*; *Tebyînü ḡalaṭi Qudâme b. Ca'fer fî Kitâbi Nakdi's-şi'r*; *er-Red 'alâ İbn 'Ammâr fî mâ ḥaṭṭa 'e bihi Ebî Temmâm*; *Tafzîlû şî'ri İmri ilḡays 'ale'l-câhiliyyîn*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 155; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba**, VIII, 75-95; a.mlf., *Mu'cemü'l-büldân*, I, 67; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, I, 285-289; Süyûtî, *Buḡyetü'l-vu'ât*, I, 500-501; Serkîs, *Mu'cem*, I, 9; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 171-172; a.mlf., "el-Âmidî", *IA*, I, 401; Sezgin, *GAS*, II, 39, 41, 42, 44, 60, 68, 96, 101, 105, 106, 550, 553, 554, 562, 634, ayrıca bk. *Fihrist*; Müneccid, *Mu'cem*, II, 9-10; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edeb*, II, 524-527; G. J. H. Van Gelder, *Beyond the Line*, Leiden 1982, s. 68-75; İhsan Abbas, *Târîhu'n-naqdi'l-edebî 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1404/1983, s. 154-185; Ali Muhammed Hasan el-İmârî, "el-Âmidî ve kâziyyetü'l-lafz ve'l-ma'nâ", *Mecelletü'l-Baḡşil-'ilmî ve't-türâşil-İslâmî*, III, Mekke 1400, s. 209-220; Susan P. Stetkevych, "Ebû Temmâm fî müvâzeneti'l-Âmidî Ḥaşrû'l-mü'esseseti'n-naḡdiyye li-şî'ri'l-bedî'" (trc. Ahmed Atman), *Fuṣûl*, VII/2, Kahire 1986, s. 42-57; Ömer Nasûhî [Bilmen], "Âmidî", *İTA*, I, 384.

İSMAİL DURMUŞ

ÂMİDÎ, Rükneddin

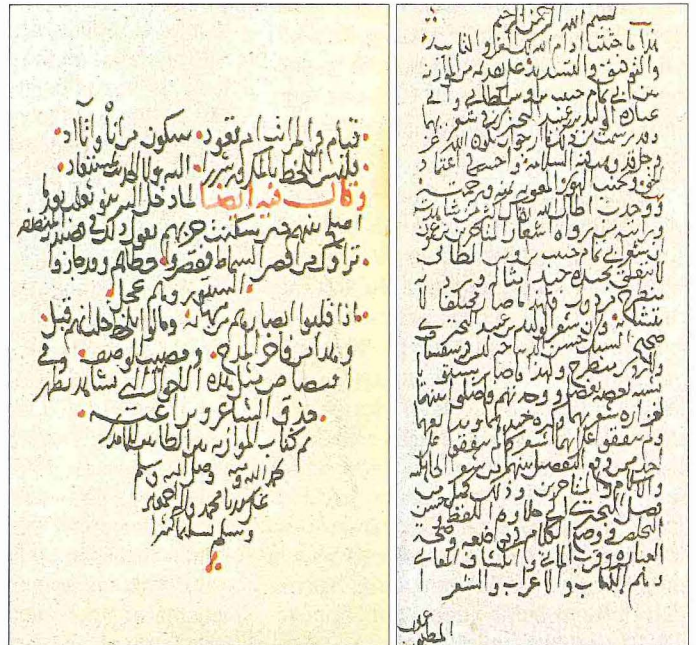
(ركن الدين العميدى)

Ebû Hâmid Rükneddîn Muhammed b. Muhammed el-Âmidî es-Semerkindî (ö. 615/1218)

Özellikle cedel ilminde tanınmış Hanefî fıkıh âlimi.

Semerkantlı olup doğum tarihi belli değildir. Devrin önde gelen âlimlerinden ve özellikle Razıyyüddin en-Nisâbü'rî'den ders aldı. *Cedel** ve *hilâf** ilminde temayüz etti. Bengal'in eski başşehri olan Leknevtî'de bir süre kadılık yaptı. Nisâbü'rî'nin cedel sahasında derinleşen ve Rûkn lakabıyla anılan dört talebesinden biri olan Âmidî, cedelin Farsça'da *cüst* (Ar. bahs) denilen dalını müstakil olarak ele alan ve bu konuda ilk defa eser veren âlimdir. İbn Haldûn cedel ilminden bahsederken bu konuda biri Pezdevî diğeri de Âmidî tarafından geliştirilen iki metot bulunduğunu belirtir. Birincisinde nas, icmâ ve istidlâl gibi şer'î deliller esas alınırken daha geniş bir çerçeveye oturan Âmidî'nin metodunda ise dayandığı ilim dalı ne olursa olsun her nevi delil kullanılmaktadır (bk. *el-İber*, I, 382; *Keşfü'z-zunûn*, I, 578-579). Âmidî, 9 Cemâziyelâhîr 615'te (2 Eylül 1218) vefat etmiştir.

Âmidî'nin cedel konusunda bazı eserler kaleme aldığı bilinmektedir. Bunlar, fukaha arasında meşhur olan *et-Tarîḡatü'l-'Amidiyye* (bk. Brockelmann, *GAL*, I, 568), Şemseddin Ahmed b. Halîl el-Huveyi-

Hasan b. Bîşr el-Âmidî'nin *Kitâbü'l-Muvâzene beyne't-Tâ'îyyeyn* adlı eserinden iki sayfa (Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 1195/4, vr. 147^b, 410^a)

yî ve diğer bazı âlimler tarafından şerhleri yapılan *el-İrşâd* (bk. *Keşfü'z-ẓunûn*, I, 69; II, 1113; yazmaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 568; *Suppl.*, I, 786, 924) ve yine Huveyyî tarafından *Arâ'isü'n-Nefâ'is* adıyla ihtisar edilen *en-Nefâ'is*'tir (bk. *Keşfü'z-ẓunûn*, II, 1966). Âmidî'nin adı, biyografisini veren müelliflerin bahsetmediği *Amrtakunda* (âb-ı hayât havuzu) isimli Sanskritçe bir eserin tercümesi münasebetiyle de geçmektedir. Genel olarak mikrokosmos ile makrokosmos arasındaki münasebet, insanın kâinattaki yeri, mahiyeti, kalp, nefis, ölüm, yoga vb. konuları ihtiva eden bu eserin Arapça tercümesi (*Havzû'l-hayât*), Yûsuf Hüseyn tarafından beş yazma nüshası esas alınarak neşredilmiştir ("Hauḍ al-Ḥayāt: La Version Arabe de l'Amratkund", *JA*, sy. 213 [1928], s. 291-344). Adı zikredilmeyen mütercim eserin baş tarafında, Alâeddin Ali Merdân'ın hükümdarlığı zamanında (1207-1212) Kâmrûp'tan (şimdiki Assam) Leknevtî'ye gelen ve Âmidî vasıtasıyla müslüman olan Bahuçara adlı bir Brahman yogiden söz eder. Âmidî'nin bu yogi vasıtasıyla *Amrtakunda* adlı esere muttali olduğunu ve ondan yoga öğrendiğini kaydeden mütercim, eseri daha sonra Kâmrûp'tan gelerek müslüman olan Anbhubanha adlı bir yogiye okuduğunu ve ondan da dinlediğini belirterek bunu Sanskritçe'den *Mir'âtü'l-me'ânî li-idrâkî'l-âlemi'l-insânî* adıyla Arapça'ya tercüme ettiğini söyler. Bu tercümenin bazı nüshalarında Âmidî'nin Bahuçara ile olan münasebetinin bahsedilirken onun eseri önce Farsça'ya, Farsça'dan da Arapça'ya tercüme ettiği kaydedilmekte ise de bu bilgi, gerek neşredilen Arapça tercüme gerekse Muhammed Gwaliori tarafından *Bahrû'l-hayât* adıyla yapılan yazma halindeki Farsça tercümeye Âmidî'nin yapı konusunda yeterince aydınlatıcı değildir. Diğer taraftan eserin Arapça tercümesinin İbnü'l-Arabî'ye nisbetine geline (bk. Brockelmann, *GAL*, I, 579), onun Hint dünyasıyla münasebetinin bulunmaması ve Sanskritçe bilmemesi göz önüne alınırsa, bunun uzak bir ihtimal olduğu söylenebilir (bk. Yusuf Husain, s. 291-344). Osmanlıca'ya da tercüme edilen eserin (*Havzû'l-hayât Tercümesi*, nşr. Hâfız İhsan, İstanbul 1328, 44 sayfa) mütercimi belli değildir. Bu tercümenin baş tarafında, sözü edilen yoginin Âmidî ile görüşmesi ve müslüman oluşundan bahsedilmekte, ayrıca İbnü'l-Arabî'nin

eseri okuyup beğendiği de belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 257-258; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XXII, 76-77, 97-98; Safedî, *el-Vâfi*, I, 280-281; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḍîyye*, III, 355-356; İbn Haldûn, *el-İber*, Bulak 1284 Beyrut 1399/1979, I, 382; İbn Kutlu-boğa, *Tâcû'l-terâcim*, Bağdad 1962, s. 58; *Keşfü'z-ẓunûn*, I, 69, 578-579; II, 1113, 1966; Leknevtî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 200; Brockelmann, *GAL*, I, 568, 579; *Suppl.*, I, 785-786, 924; a.m.f., "Âmidî", *İA*, I, 401-402; Ziriklî, *el-A'lam*, VII, 254; Özege, *Katalog*, II, 521; G. Sartori, *Introduction*, New York 1975, II/2, s. 598-599; Yusuf Husain, "Hauḍ al-Ḥayāt: La Version Arabe de l'Amratkund", *JA*, sy. 213 (1928), s. 291-344; S. M. Stern, "al-Âmidî", *EI*² (İng.), I, 434-435.

AHMET ÖZEL

ÂMİDÎ, Seyfeddin

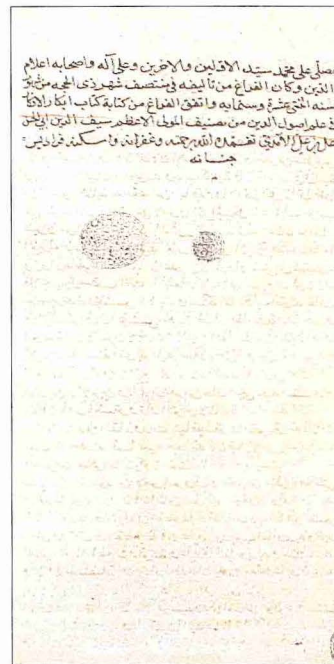
(سيف الدين الأمدي)

Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebi (ö. 631/1233)

Eş'arî kelâmcısı ve usûl-i fıkıh âlimi.

551'de (1156) Âmid'de (Diyarbakır) doğdu. Ailesi hakkında fazla bilgi yoktur. İlk öğrenimini doğduğu yerde yaptıktan sonra tahsilini tamamlamak üzere Bağdat'a gitti. Burada Hanbelî âlim İbnü'l-Mennî'den fıkıh, cedel ve münazara âdâbı okudu. Dönemin büyük hadis bilgini İbn Şâtil'in derslerini takip

etti. Bağdat'ın Kerh yakasındaki hiristiyan ve yahudi bilginlerden felsefe ve mantık öğrendi. Ancak Hanbelî iken Şâfi mezhebine geçen Âmidî'nin felsefe öğrenmesini hoş görmeyen Şâfi fakihleri onun inancının bozulduğunu iddia ettiler. Bunun üzerine Âmidî Şam'a gidip (1196) aklî ilimler üzerindeki çalışmalarına orada devam etti. Bir müddet sonra kelâm, felsefe ve fıkıh usûlünde devrin en büyük otoriteleri arasında yer aldı. Aynı yıl Eyyûbiler'den Aziz b. Selâhaddin'in idaresi altındaki Mısır'a gitti. İmam Şâfiî'nin kabri yanındaki Nâsiriyye Medresesi'nde müderrisliğe başladı. Ayrıca Kahire'nin Zâfir Camii'nde ders okuttu. Fakat Mısır fakihleri de onu inanç bozukluğu ve felsefî fikirleri yaymaya gayret göstermekle itham ettiler; hatta katline fetva verdiler. Bunun üzerine Hama'ya kaçan Âmidî, Eyyûbî Hükümdarı Muhammed b. el-Melikü'l-Muzaffer'in himayesine girdi. İki yıl sonra el-Melikü'l-Muazzam Şerefeddin İsâ'nın daveti üzerine Şam'a giderek Aziziye Medresesi'nde on yıl kadar müderrislik yaptı. Fakat el-Melikü'l-Eşref'in o sıralarda işgal ettiği Diyarbakır'ın eski hükümdarı ile gizlice mektuplaştığı ileriye sürülerek müderrislikten azledildi. Daha sonra evine çekilip münzevi bir halde yaşayan Seyfeddin el-Âmidî, 4 Safer 631 (9 Kasım 1233) tarihinde vefat etti ve Şam'daki Cebel-i Kâsiyûn Kabristanı'na defnedildi.

Seyfeddin
el-Âmidî'nin
Ebkârü'l-efkâr
adlı eserinin
ilk ve son sayfası
(Köprülü Ktp.,
nr. 794)